

KRYTERIA NAUKOWOŚCI W PROCESIE KREOWANIA WIEDZY EKONOMICZNEJ

Wprowadzenie

Ekonomia jest względnie młodą dziedziną nauki. Pomimo to, cechuje ją niezwykła dynamika odkryć i rozwiązań. W krótkim czasie stała się ona jednym z najszerszej wykorzystywanych obszarów wiedzy naukowej. Dzięki gromadzeniu informacji i budowie teorii, dotyczących procesów gospodarczych, pozwala bowiem projektować narzędzia ich efektywnego kształtowania. Przedmiot badań nauk ekonomicznych jest niewyczerpany. Zmienność i dynamika zjawisk ekonomicznych dodatkowo sprawiają, że stale można obserwować występowanie luk w stanie wiedzy teoretycznej. Obecne teorie wydają się ewoluować. Jedne wraz z postępującym rozwojem gospodarczym tracą na znaczeniu, inne znajdują nowe zastosowania. Stałe kontrowersje wokół interpretacji istniejących zjawisk czynią przedmiot ekonomii szczególnie interesującym obszarem nauki. O potrzebie badania tej dziedziny świadczy również popularność analizy ekonomicznej. Znajduje ona zastosowanie w sferach coraz to nowszych obszarów aktywności człowieka (ekonomika zdrowia, ekonomia ochrony środowiska i zasobów naturalnych, ekonomika kultury).

Odmiennosc i dynamika przedmiotu badań nauk ekonomicznych rodzi pewne problemy w zakresie kreowania wiedzy teoretycznej. Co więcej, fakt, iż badane zjawiska często bezpośrednio dotyczą badaczy, skłania ich do bazowania na własnym doświadczeniu, co może prowadzić do przyjmowania błędnych modeli myślowych. Z tego względu niezbędne jest uświadomienie, zwłaszcza początkującym adeptom nauki, znajdującym się na wczesnych etapach drogi naukowej znaczenia naukowości oraz cech, jakie musi spełniać kreowana wiedza, aby mogła zostać uznana za naukową. Wskazanie ich, ze szczególnym uwzględnieniem problemów metodologicznych w zakresie zachowania standardów naukowości w badaniach ekonomicznych, stanowi cel tego opracowania. Zgodnie z przyjętą tezą, w procesie kreowania wiedzy naukowej konieczne jest zachowanie standardów naukowości.

1. Pojęcie i istota nauki

W tworzeniu nauki jest wykorzystywany rozum i dokonane uprzednio odkrycia tak, aby zrozumieć wszechświat i działanie człowieka. Mimo wielu prób wy-

jaśnienia, czym jest nauka, wciąż trudno o wystarczająco precyzyjną definicję tej dziedziny ludzkiej działalności¹⁷¹.

Pojęcie nauki może być różnie interpretowane. Może być ono rozumiane w ujęciu¹⁷²:

- **dydaktycznym**, jako czynność nauczania i uczenia się;
- **instytucjonalnym**, jako dziedzina wiedzy wykładana na uczelniach wyższych i w placówkach naukowych;
- **historyczno-socjologicznym**, jako dziedzina kultury, na którą składają się instytucje uprawiające naukę, stosowane w tym celu narzędzia i środki, a także uzyskane wytwory badań;
- **treściowym**, jako wyniki prowadzonych badań i dociekań naukowych tworzących systemy pojęć, hipotez, teorii;
- **funkcjonalnym** (czynnościowym), jako czynności i procedury postępowania prowadzące do rozwoju nauki w sensie treściowym.

Rozumienie nauki w ujęciu treściowym i funkcjonalnym wpisuje się w przyjęty cel opracowania. W pierwszym z nich nauka obejmuje wyniki poznania naukowego i badań naukowych i jest efektem: gromadzenia, sprawdzania, porządkowania i należytego uzasadniania faktów, które następnie zostają ujęte w: hipotezy, twierdzenia, teorie, prawa naukowe. W sensie funkcjonalnym nauka sprowadza się do ogółu czynności będących elementami składowymi działalności badawczej, a jej celem jest kreowanie wiedzy zgodnie z przyjętymi, naukowymi metodami badawczymi zapewniającymi obiektywność i zasadność, porządkując przy tym poznawanie danej dziedziny rzeczywistości¹⁷³.

Interesującą definicję nauki przedstawił J. Szczepański. Jego zdaniem, stanowi ona w ścisłym znaczeniu spójny układ: teorii, hipotez, twierdzeń, zagadnień i pojęć. Uzupełnieniem definicji staje się układ instytucji naukowych, ludzi w nich pracujących, prowadzenie badań naukowych, a nawet nauczanie¹⁷⁴.

Istotną, z punktu widzenia niniejszego opracowania, definicję nauki zaproponował B. R. Kuc. Jego zdaniem: „Nauka jest wyspecjalizowaną działalnością poznawczą, uprawianą przez uczonych, zmierzającą do obiektywnego poznania i zrozumienia rzeczywistości przyrodniczej i społecznej oraz do stworzenia przesłanek wykorzystania zdobytej wiedzy w celu przekształcania rzeczywistości zgodnie z potrzebami człowieka. Nauka zajmuje się różnymi dziedzinami (wycinkami) rzeczywistości, różnymi występującymi (wyróżnianymi) w niej przedmiotami, które mogą być rozpatrywane pod wieloma różnymi względami. Dlatego naukę traktu-

¹⁷¹ Ch. H. Townes, *Nieprzewidywalność w nauce i technice*, [w:] *Czy nauka jest dobra*, M. Moskovits (red.), Wydawnictwo CiS, Warszawa 1997, s. 79.

¹⁷² M. Pelc, *Elementy metodologii badań naukowych*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 9.

¹⁷³ B. Poskrobko, *Nauka i naukowość w ekonomii i zarządzaniu*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (44), 2009, s. 17-19.

¹⁷⁴ W. Zieliński, J. Szczepański, *Kierowanie nauką*, [w:] *Rozważania o Rzeczypospolitej*, J. Szczepański (red.), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971, s. 116-117.

je się jako zbiór rozmaitych nauk¹⁷⁵. Warto zwrócić przy tym uwagę, że współcześnie nie sama rola poznawcza, a aplikacyjna (praktyczna) jest szczególnie akcentowana jako przedmiot i cel poznania naukowego¹⁷⁶.

Nauka rozwija się zatem w głównej mierze dzięki naukowcom i prowadzonej przez nich działalności naukowej¹⁷⁷. Naukowcem jest osoba, która tworzy naukę, zauważa pewne zjawiska, zachodzące zależności i prawa, których nie dostrzegają inni. Osoba ta potrafi skoncentrować uwagę na dostrzeżonej sytuacji problemowej i poszukiwaniu jej wyjaśnienia lub rozwiązania. Nieodrodnie badaczy identyfikuje z prowadzoną przez nich działalnością naukową, przez którą rozumie się działalność ludzi, dla których głównym, przyjętym i realizowanym celem działania jest doskonalenie poznania rzeczywistości bądź działanie na rzecz istotnych w niej zmian przy zastosowaniu metod, powszechnie uznanych za naukowe¹⁷⁸. Dyfuzja myśli wśród naukowców reprezentujących różne dziedziny nauki powoduje jednak wykraczanie poza wyznaczone umownie granice i stosowanie metod wcześniej nieakceptowanych w danej dziedzinie, co może przyczynić się do kreowania nowej wiedzy.

Działalność naukowa badacza ma pewne ograniczenia. Otóż, ze względu na ograniczoną pojemność umysłu, pojedynczy uczony nie jest w stanie osiągnąć wiedzy skodyfikowanej, zgromadzonej przez jedną, rozwiniętą dyscyplinę, nie wspominając o całokształcie nauki. Roczny przyrost nagromadzonej wiedzy sprawia, że udział pojedynczego umysłu w uprawianiu nauki stale maleje¹⁷⁹.

Działalność naukowa zmierza do udzielenia odpowiedzi na stawiane pytania naukowe, cechujące się względną nowością¹⁸⁰. Jest to związane z ciągłością procesu poszukiwania prawdy¹⁸¹, który jest podstawowym celem wszystkich nauk. Misją nauki jest bowiem tworzenie czegoś nowego, a także wyjaśnianie praw rządzących światem¹⁸². Ich powolne i dociekliwe poszukiwanie poszerza posiadane zasoby wiedzy naukowej w zakresie poruszanych tematów, a tym samym istotnie przyczynia się do kreowania wiedzy.

Istotną rolę w procesie kreowania wiedzy naukowej odgrywają badania naukowe. Podstawowe definicje, które ich dotyczą, wyjaśniono w *Ustawie z dnia 15 stycznia 2015 roku o zmianie ustawy o zasadach finansowania nauki oraz nie-*

¹⁷⁵ B. R. Kuc, *Funkcje nauki. Wstęp do metodologii. Nauka nie jest grą*, Wydawnictwo Menedżerskie PTM, Warszawa 2012, s. 19-20.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ J. Zieliński, *Metodologia pracy naukowej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 13-14.

¹⁷⁸ J. Rudniański, *Nauka: twórczość i organizacja*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 9, za: B. R. Kuc, *Funkcje nauk...*, op. cit., s. 19.

¹⁷⁹ B. R. Kuc, *O nauce, dyscyplinach naukowych i kierunkach ich rozwoju*, wydawnictwoptm.pl/blog/wp-content/uploads/2014/01/R.-B.-Kuc-O-nauce-dyscyplinach-naukowych-i-kierunkach-ich-rozwoju.pdf (data wejścia: 01.05.2015).

¹⁸⁰ J. Zieliński, *Metodologia pracy naukowej*, op. cit., s. 19.

¹⁸¹ K. Meredyk, *Współczesna metoda nauk ekonomicznych w ujęciu aplikacyjnym*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (44), 2009, s. 37.

¹⁸² B. R. Kuc, *Funkcje nauki...*, op. cit., s. 15.

których innych ustaw¹⁸³. Zdefiniowano między innymi pojęcia: badania podstawowe, stosowane, przemysłowe oraz prace rozwojowe. Zgodnie z ustawą, badania podstawowe to oryginalne prace badawcze, zarówno eksperymentalne, jak i teoretyczne, których głównym celem jest zdobycie nowej wiedzy o podstawach zjawisk i obserwowalnych faktach, ale bez nastawienia na bezpośrednie wykorzystanie komercyjnie. Natomiast badania stosowane dotyczą prac, w których za cel przyjęto zdobycie nowej wiedzy i jej praktyczne zastosowanie. Badania przemysłowe mają za zadanie zdobycie nowej wiedzy oraz umiejętności i ich wykorzystanie w opracowaniu nowych lub doskonaleniu istniejących produktów, procesów i usług. Prace rozwojowe zaś są związane z: nabywaniem, łączeniem, kształtowaniem i wykorzystywaniem dostępnej aktualnie wiedzy i umiejętności z dziedziny: nauki, technologii i działalności gospodarczej, a także innych zasobów wiedzy i umiejętności potrzebnych do planowania produkcji oraz tworzenia i projektowania nowych, zmienionych bądź ulepszonych produktów, procesów i usług, wyłączając przy tym prace obejmujące swym zakresem rutynowe i okresowe zmiany wprowadzane do: produktów, linii produkcyjnych, procesów wytwórczych, już istniejących usług oraz innych operacji, które są w toku, nawet jeżeli proponowane zmiany mają charakter ulepszeń.

Za działalność upowszechniającą naukę jest przyjmowana realizacja zadań, które wspierają jej rozwój. Zadaniem takimi może być upowszechnianie, promocja i popularyzacja wyników prowadzonej działalności badawczo-rozwojowej, innowacyjnej bądź wynalazczej, zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej. W zakres upowszechniania nauki zalicza się również utrzymywanie zasobów istotnych dla nauki i jej dziedzictwa, nieobejmujących prowadzenie badań naukowych czy prac rozwojowych¹⁸⁴.

Badaniom podstawowym przypisuje się duże znaczenie kulturoznawcze, ponieważ zaspokajają one ciekawość, a ich prowadzenie przynosi nowe odkrycia, często o charakterze przełomowym. Te zaś pozwalają na spojrzenie z innej perspektywy na wiele nurtujących kwestii, również na życie i miejsce człowieka we wszechświecie¹⁸⁵. Natomiast celem nauk stosowanych jest rozwiązywanie konkretnych problemów. Różnica między tymi dwoma rodzajami nauki doskonale została zilustrowana przez J. J. Thomsona (odkrywcę elektronu) w przemówieniu wygłoszonym w 1916 roku: „Przez badania w czystej nauce rozumiem badania wykonane bez żadnego pomysłu na zastosowanie ich w przemyśle, ale mające na celu rozszerzenie naszej wiedzy o prawach przyrody. Podam tylko jeden przykład «użyteczności» takiego rodzaju badań – tego które zyskało rozgłos podczas wojny. Mam tu na myśli wykorzystanie promieniowania rentgenowskiego w chirurgii. A jak tę metodę odkryto? Nie było to wynikiem badań w naukach stosowanych, zamierzających znaleźć lepszą metodę umiejscawiania ran od kuli. Takie badania mogły tylko spowodować

¹⁸³ Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 roku o zmianie ustawy o zasadach finansowania nauki oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015, poz. 249).

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ Ch. H. Townes, *Nieprzewidywalność w nauce...*, op. cit., s. 79-80.

zmodyfikowanie sondy chirurgicznej i trudno sobie wyobrazić, żeby doprowadziły one do odkrycia promieniowania rentgenowskiego. Nowa metoda powstała dzięki badaniom, których celem było odkrycie natury elektryczności”¹⁸⁶.

2. Naukowość i nienaukowość wiedzy

Wielu początkujących badaczy – jak stwierdził S. Stachak – przystępuje do sporządzania własnych opracowań badawczych w sposób amatorski, tkwiąc w błędnym przekonaniu, iż ich praca powinna głównie polegać na pisaniu, podczas gdy działalność naukowa powinna przede wszystkim opierać się na samodzielnym poznaniu naukowym, poprzez stawianie celów badawczych i realizację ich zgodnie z postulatami metodologii nauk¹⁸⁷. Ignorowanie samodzielnego poznania rodzi ryzyko nienaukowości badań, czyli niespełnienia standardów epistemologicznych przez działalność poznawczą badacza.

Proces twórczy – obejmujący poznanie naukowe i realizację badań naukowych – zmierza do kreowania wiedzy naukowej. Odróżnienie jej od wiedzy nienaukowej nie jest łatwym zadaniem. Warunkiem koniecznym zakwalifikowania uzyskanych wyników badań do wiedzy naukowej jest metodyczność ich uzyskania. Znaczy to, że działania badacza muszą spełniać warunki celu poznawczego zrealizowanego metodycznie. Jest to o tyle istotne, że w praktyce są wykonywane badania za pomocą tych samych metod, co badania naukowe nie mające jednak tego charakteru ze względu na niezachowanie metodyczności ich realizacji. Należą do nich: diagnozy, prognozy koniunktur gospodarczych, ekspertyzy, sondaże opinii publicznej. Dlatego też, aby tworzyć wiedzę naukową, każdy badacz musi wiedzieć, czym ona jest, znać cechy odróżniające ją od wiedzy nienaukowej, a także od informacji, które, co prawda, nie należą do wiedzy naukowej, ale służą jej kreowaniu¹⁸⁸.

Naukowość badań wyraża się głównie w odmienności celów poznania naukowego od celów poznania codziennego. Drugie z wymienionych obejmuje szerszy zakres aktywności, stanowiący ogół psychicznych aktów człowieka, takich jak: spostrzeganie, słuchanie, wnioskowanie, abstrahowanie, mających na celu uzyskanie określonych wiadomości, nieposiadających naukowego charakteru. Istotna różnica między poznaniem naukowym a nienaukowym uwidacznia się na poziomie uporządkowania czynności badawczych. Poznanie nienaukowe ma charakter okazjonalny i incydentalny, zaś poznanie naukowe jest systematyczne i metodyczne. Efektem poznania codziennego jest tworzenie wiedzy przydatnej, użytecznej dla danej

¹⁸⁶ L. Rayleigh, *The Life of Sir J.J. Thomson*, „Cambridge University Press”, za: *Jakie są korzyści z badań podstawowych*, www.fuw.edu.pl/~ajduk/Public/bs_2.html (data wejścia: 01.05.2015).

¹⁸⁷ S. Stachak, *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 12-14.

¹⁸⁸ Ibidem.

jednostki, która jednak nie ma naukowego charakteru. Jest ona najczęściej efektem skumulowanych doświadczeń i ma charakter praktyczny¹⁸⁹.

Punktem wyjścia do realizacji procesu twórczego jest zrozumienie kryteriów naukowości. Niezbędna jest także znajomość procedur badawczych oraz ich konsekwentne stosowanie. Wiedzę naukową interpretuje się jako: „odzworowanie w mózgu badacza pewnego fragmentu rzeczywistości, który poznał przez metodyczne badanie jako zespół przedmiotów oraz ich atrybutów”¹⁹⁰. Wiedza naukowa jest tworem myślowym, a jej głównymi składnikami w naukach ekonomicznych są empiryczne sądy logiczne i wnioski wyprowadzone przez badacza z takich sądów.

Wiedza potoczna, powszechna to najstarszy gatunek ludzkiej wiedzy. Jej najważniejszym kryterium jest zdrowy rozsądek, który akceptuje nie tylko sądy prawdziwe, ale i przesady, przypuszczenia, przekonania wewnętrzne. Cechuje ją: duża ogólnikowość, słabe uzasadnienie głoszonych tez, brak precyzji w definiowaniu pojęć, niski stopień abstrakcji oraz niska zawartość informacyjna przekazywanych treści¹⁹¹. Wiedza zdroworozsądkowa jest w istocie wykorzystywana w procesach i działaniach, które można zbadać dzięki prostej, bezpośredniej i ograniczonej obserwacji¹⁹². Należy zatem pamiętać, że aby tworzyć wiedzę naukową, każdy badacz musi odróżniać wiedzę, którą nabył od innych ludzi, od wiedzy, którą sam wykreował lub zamierza stworzyć¹⁹³. Trzeba także mieć na uwadze znaczenie wiedzy potocznej w procesie twórczym, która najczęściej jest podstawą poszukiwania całkowicie nowych pomysłów.

Co ciekawe, mimo potrzeby stosowania przez naukowców kryteriów naukowości wiedzy, pojawiają się opinie o tym, że każdy badacz ma prawo oceny wyników badań według własnego uznania¹⁹⁴. Z jednej strony wydaje się, że pogląd ten może zaszkodzić nauce, z drugiej zaś w jej ogólnym postępie nie można powiedzieć, że siłą napędową zawsze były wyniki uzyskane w sposób uznawany przez przedstawicieli danej dziedziny za naukowy. Zdaniem autorów opracowania, wyniki badań realizowanych niemethodycznie mogą co najwyżej stanowić inspirację do realizacji procesu twórczego. Wiele istotnych odkryć naukowych czerpie korzenie z obserwacji gospodarki. Wnioski wyprowadzone z tego typu działalności nigdy jednak nie obejmują wiedzy naukowej. Powinny one być podstawą formułowania hipotez/tez badawczych poddawanych weryfikacji w sterowanym metodycznie procesie twórczym. Jeżeli intuicyjne przypuszczenia badacza zostaną potwierdzone w procesie poznania naukowego lub realizacji badań naukowych, mogą zyskać miano teorii. Swobodna interpretacja wyników badań wydaje się więc właściwa jedynie

¹⁸⁹ B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, 2009, seria G, T. 96, z. 2, s. 38.

¹⁹⁰ S. Stachak, *Podstawy metodologii...*, op. cit., s. 38.

¹⁹¹ J. Such, M. Sześciński, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1999, s. 35-36.

¹⁹² B. Poskrobko, *Nauka i naukowość...*, op. cit., s. 16.

¹⁹³ S. Stachak, *Podstawy metodologii...*, op. cit., s. 15.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 20.

w zakresie poszukiwania inspiracji na etapie budowy problemów naukowych czy badawczych, nie zaś w budowaniu teorii naukowych będących nośnikami wiedzy.

3. Standardy epistemologiczne naukowości wiedzy

Epistemolodzy sformułowali pogląd, że o istocie i jakości wiedzy naukowej świadczy zespół cech określanych jako standardy naukowości. Służą one ocenie jakości wiedzy naukowej oraz odróżnieniu jej od nienaukowej. Pomagają także w rozpoznaniu wypowiedzi stanowiących balast informacyjny albo słowny teorii naukowych. Należą do nich¹⁹⁵:

- prawdziwość,
- ścisłość,
- obiektywizm,
- ogólność,
- oryginalność,
- użyteczność,
- komunikatywność,
- uporządkowanie.

Prawdziwość wiedzy wyznacza podstawowy cel działalności naukowej, jakim jest poszukiwanie prawdy. Zadaniem nauki jest odkrywanie zasad, reguł, stwierdzeń ogólnych, zgodnych ze stanem faktycznym. Filozofia prowadzenia badań naukowych zakłada, iż mają one doprowadzić badacza do ustalenia jak najbardziej uniwersalnej i niepodważalnej prawdy. Z drugiej strony w odniesieniu do nauk ekonomicznych przyznaje się, że wiedza może zawierać osądy nie w pełni potwierdzone, lecz o mniejszym stopniu niepewności niż wiedza nienaukowa, gdyż weryfikowane w procesie badań. Ocena logiczna sądu nie musi być orzeczona w stopniu pewnym. Prawdziwość bywa wadliwa głównie ze względu na cechy przedmiotu badań ekonomii, takie jak zmienność gospodarki oraz brak możliwości analizy wszystkich zmiennych kształtujących dane zjawisko. Na prawdziwość kreowanej wiedzy negatywnie może wpływać również powszechność opinii o gospodarce i gospodarowaniu, siła przekonań autora, ale także poleganie w większej mierze na autorytetach niż na zbadanych faktach.

Drugim standardem naukowości jest empiryczna sprawdzalność, która pozwala na podział twierdzeń na naukowe i nienaukowe. Potwierdzone w procesie badawczym tezy stają się wobec tego kandydatami na teorie naukowe. W przeciwnym razie, hipoteza podlega odrzuceniu bądź modyfikacji. Tezy są przekształcane w teorie w procesie wielokrotnego potwierdzania empirycznego na różnorodnym materiale badawczym, najczęściej przez wiele zespołów badawczych. Z punktu widzenia ekonomicznych badań naukowych należy przyjąć, że całkowita weryfikacja teorii ogólnych często jest niemożliwa ze względu na to, że dotyczą one nieograniczonych bądź niedających się w całości sprawdzić przypadków oraz funkcjo-

¹⁹⁵ Ibidem.

nują w stale zmieniającej się przestrzeni gospodarczej. Jeżeli nawet twierdzenie uważa się za wysoce prawdopodobne, gdyż potwierdzone wynikami wielu badań, nadal jest hipotetyczne¹⁹⁶.

Obiektywizm jest standardem epistemologicznym, który odgrywa szczególną rolę w naukach społecznych. Jego zachowanie wymusza na naukowcu izolację własnych poglądów, modeli myślowych, światopoglądu i wyznawanych przekonań od prowadzonych badań naukowych oraz formułowanych wniosków. Z obiektywizmem wiąże się konieczność panowania nad chęcią udowodnienia postawionej tezy, które może rodzić ryzyko manipulacji wynikami badań. Prowadzenie poznania naukowego wymaga więc od badacza poznania racjonalnego, różniącego się od nieracjonalnych doznań, przeżyć i przekonań wewnętrznych.

Ogólność wiedzy naukowej oznacza, iż formułowane teorie czy prawa naukowe powinny odnosić się do szerokiego zakresu zjawisk. Naukowego charakteru nie ma stwierdzenie istnienia pewnej zależności czy występowanie zjawiska jedynie w konkretnym, badanym przypadku. Możliwość dokonywania uogólnień w stosunku do szerszej kategorii zjawisk obliuguje badacza do zachowywania reprezentatywności materiału badawczego.

Wiedza naukowa powinna być również łatwo komunikowalna. Samo pisanie – pomimo, że nie jest najważniejszym elementem procesu twórczego – jest jednak niezbędne. Z tej racji ważna jest umiejętność redagowania tekstów, w celu przekazania wiedzy powstałej w umyśle badacza. Poprawna komunikacja między badaczami a zespołami badawczymi daje szansę na rozwijanie kolejnych obszarów badań, falsyfikację hipotez badawczych oraz tworzenie szerszych uogólnień. Nawet bardzo odkrywcze i nowatorskie pomysły czy teorie, które nie są komunikowane szerszemu gronu odbiorców, mogą pozostać bez wpływu na rozwój nauki. Zazwyczaj pojedynczy badacz nie jest bowiem w stanie rozwijać, doskonalić, weryfikować i falsyfikować teorii. Do tego jest niezbędna: dyskusja, konstruktywna krytyka, wymiana poglądów, prezentacja argumentów. Polemikę wśród badaczy należy traktować jako nadzieję na dostrzeżenie potencjalnych obszarów doskonalenia teorii.

Uporządkowanie mówi, że kreowanie wiedzy powinno być prowadzone zgodnie z modelem wynikającym z metodologii nauk, przyjętym w danej dyscyplinie. Cecha ta odzwierciedla sposób realizacji badań naukowych, w których nieodzowne są: wskazanie ich obszaru; jasne sprecyzowanie przedmiotu, celu, tezy; operacjonalizacja pojęć, a także bazowanie na aktualnym stanie wiedzy. Szczególnie ważne jest korzystanie z dorobku specjalistów w danej dziedzinie, nie tylko krajowych, ale również zagranicznych, aby szczegółowo zidentyfikować istniejący dorobek naukowy w danym obszarze badawczym. Na dalszych etapach istotne jest jasne sprecyzowanie wniosków i uogólnień¹⁹⁷.

¹⁹⁶ G. Musiał, *Współczesna metodologia nauk ekonomicznych. Perspektywy rozwoju*, [w:] *Ekonomia jako obszar badań naukowych – trendy, perspektywy rozwoju*, B. Kos (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2010, s. 201.

¹⁹⁷ B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia...*, op. cit., s. 41.

Przedstawione cechy powinny być wyznacznikiem procesu twórczego, którego celem jest kreowanie wiedzy naukowej.

4. Naukowość w kontekście przedmiotu badań naukowych ekonomicznych

Nauka może dążyć do poszukiwania praw ogólnych bądź rozpoznawania faktów. W pierwszym z wymienionych przypadków należy mówić o myśleniu i naukach nomologicznych, natomiast w drugim o nauce idiograficznej. Niewątpliwie, ekonomia zmierza do wykazania tego, co uniwersalne i ogólne. Należy ją zaliczyć do grona nauk nomologicznych. Stąd też płynie pewna trudność w badaniu ekonomii oraz określeniu przedmiotu jej badań.

Na specyfikę przedmiotu badań w ekonomii przede wszystkim składają się:

- złożoność i zmienność w czasie badanych zjawisk;
- ograniczona możliwość stosowania ścisłych narzędzi badawczych;
- ryzyko w tworzeniu uogólnień;
- silne powiązania z praktyką gospodarczą, co prowadzi do zapożyczeń z innych dziedzin nauk;
- stosowanie terminów używanych w języku potocznym, co rodzi konieczność jasnego definiowania pojęć, jakimi posługuje się badacz;
- brak możliwości osiągnięcia pełnego obiektywizmu.

Przedmiot badań ekonomicznych cechuje złożoność. Ekonomia bada zjawiska gospodarcze i procesy zachodzące w społeczeństwie związane z gospodarowaniem. Przedmiotem tym najczęściej jest poszukiwanie możliwości zaspokajania potrzeb społecznych cechujących się nieskończonością przez ograniczone zasoby, a więc badanie efektywności gospodarki. W tym zakresie przedmiotem zainteresowania ekonomii stają się problemy: produkcji, konsumpcji, wymiany, rozwoju gospodarczego, roli instytucji w kształtowaniu stosunków gospodarczych.

Przedmiot badań nauk ekonomicznych może być wyrażany liczbowo, w tym pieniężnie. Ekonomiści podejmują również próby wartościowania dóbr pozarynkowych, takich jak środowisko naturalne czy dobrobyt społeczny. Część zjawisk jest trudna do kwantyfikowania. Do takich należą: poziom satysfakcji, jakość życia, opinie i przekonania. To zaś ogranicza możliwość stosowania ścisłych narzędzi i metod ilościowych.

Przedmiotem badań ekonomicznych jest także prezentacja procesów gospodarczych w różnej skali. Mogą one mieć charakter: makroekonomiczny, mikroekonomiczny, globalny, regionalny bądź lokalny. Na tym gruncie uwidacznia się problem społeczno-kulturowych uwarunkowań procesu gospodarowania. Zjawiska obserwowane w danym czasie i miejscu – będące podstawą budowy teorii naukowych – weryfikowane empirycznie, zgodnie ze wskazaniem metodologii nauk, mogą sprawdzać się jedynie w skali, jakiej dotyczyły badania.

Zazwyczaj w badaniach ekonomicznych nie istnieje możliwość zbadania całego wybranego obszaru. Jeśli przedmiotem tym jest gospodarka, badania ekonomiczne muszą skupiać się na pewnym jej wycinku, następnie dochodząc do uogólnień. Podobnie ma się sytuacja w węższych przedmiotach badań, takich jak konsumpcja czy produkcja. Oznacza to, że prowadzone badania z reguły koncentrują się na prawidłowościach zachodzących na pewnym wyabstrahowanym obszarze (przykładowo w danym społeczeństwie) lub badania są prowadzone jedynie na pewnej próbie wybranej z populacji generalnej. Reprezentatywność próby daje możliwość uogólnień, które są podstawą tworzenia teorii naukowych. Niemniej jednak, brak możliwości badania całej rzeczywistości, na temat której formułuje się wnioski, pozostawia pewien margines błędu.

Kolejną cechą nauk ekonomicznych jest empiryczność podejmowanych analiz. Ekonomia skupia się na formułowaniu ogólnych wniosków i budowaniu wiedzy o zjawiskach dzięki obserwowanym faktom. Celem tej nauki jest sprecyzowanie uogólnień na bazie masowych zjawisk, które cechują się złożoną strukturą i znaczną zmiennością. Podstawą badania tego przedmiotu jest prezentacja zjawisk w sposób modelowy, uproszczony w stosunku do złożonej rzeczywistości.

W obrębie ekonomii mogą być prowadzone badania o charakterze pozytywnym (opisujące fakty) i normatywnym (wartościujące fakty). W ich odróżnieniu należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność zachowania obiektywizmu badań. Jest to znacznie łatwiejsze do osiągnięcia w badaniach ekonomii pozytywnej, która – jak napisał Grzegorz W. Kołodko – „wyjaśnia, co od czego zależy i jak się rzeczy mają”¹⁹⁸. Ekonomia pozytywna służy więc wyjaśnieniu przyczyn i przebiegu procesów gospodarczych, obiektywnie nimi rządzących prawidłowości. Z kolei, w podejściu normatywnym (postulatywnym) badacz podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, co czynić, aby było lepiej. Wchodzi zatem w sferę wartości, interesów.

Obecnie w zakresie nauk ekonomicznych można już wydzielić dyscypliny naukowe. Są nimi: ekonomia, nauki o zarządzaniu, towaroznawstwo, a od niedawna, gdyż od 2011 roku, również finanse¹⁹⁹. W tym miejscu niezbędna wydaje się refleksja dotycząca wystarczalności proponowanego podziału. W wielu obszarach nauki ekonomiczne wydają się na tyle dojrzałe, by wydzielić kolejne dyscypliny nauki, takie jak marketing czy logistyka. Jednak rozważania te powinny stać się obszarem osobnej, dogłębnej analizy. Z podziałem wiąże się także problem naukowości. Przystępując do badań ekonomicznych, należy ściśle odróżnić je od badań z zakresu nauk o zarządzaniu, finansach i towaroznawstwa. Nieoczekiwane zadanie to może okazać się nietatwe ze względu na fakt, iż w wielu aspektach zjawiska mogą być przedmiotem analiz kilku dyscyplin. Skuteczne postrzeganie przedmiotu badań, zgodnie z ontologicznym i epistemologicznym znaczeniem dyscypliny naukowej, jaką jest ekonomia, wymaga kształcenia metodycznego. Jednocześnie jest nieod-

¹⁹⁸ W. G. Kołodko, *Świat na wyciągnięcie myśli*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2010, s. 23.

¹⁹⁹ *Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 23 kwietnia 2010 roku zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych* (M.P. z 2010, Nr 46, poz. 636).

zowne w celu unikania pułapek wynikających z potocznego myślenia i wyrażania stereotypów.

Podsumowanie

W procesie kreowania wiedzy istnieje konieczność odróżnienia wiedzy naukowej od nienaukowej i poznania codziennego od poznania naukowego. Jest to niezbędne już na początku drogi naukowej. Niezrozumienie różnic wiedzy naukowej i nienaukowej prowadzi bowiem do wadliwej realizacji procesu twórczego oraz formułowania teorii niezgodnych z prawdą.

Kreowaniu wiedzy powinna stale przyświecać idea standardów epistemologicznych. Każdy badacz w procesie kreowania wiedzy powinien kontrolować, czy jego działalność nie odbiega od standardów naukowych. Wiedza naukowa musi być przede wszystkim prawdziwa, gdyż misją nauki jest odkrywanie prawdy. Standard ten jest szczególnie trudno zachować w naukach ekonomicznych, gdyż cechują się one wysoką zmiennością i trudnością prognozowania, co wynika z nieprzewidywalności zachowań podmiotów gospodarczych oraz wieloczynnikowej analizy zmiennych. Obiektywizm jest również trudny do zachowania w naukach ekonomicznych, gdyż przedmiot badań często bezpośrednio dotyczy życia badacza, co podświadomie skłania go do udowadniania subiektywnych przekonań. Jednostki mają pewne doświadczenie i określony stosunek do zjawisk gospodarczych, który może rzutować na proces interpretacji wyników badań. Oryginalność oznacza, że należy analizować dorobek i działania innych zespołów badawczych, jednocześnie dążąc do twórczego i kreatywnego rozwiązywania problemów gospodarczych. Użyteczność odgrywa szczególną rolę w naukach ekonomicznych. Badania te posiadają istotne implikacje praktyczne. Z kolei, komunikatywność i uporządkowanie to cechy, bez których nie byłoby możliwe rozwijanie wiedzy dzięki kontynuowaniu jej kreowania przez inne zespoły badawcze.